

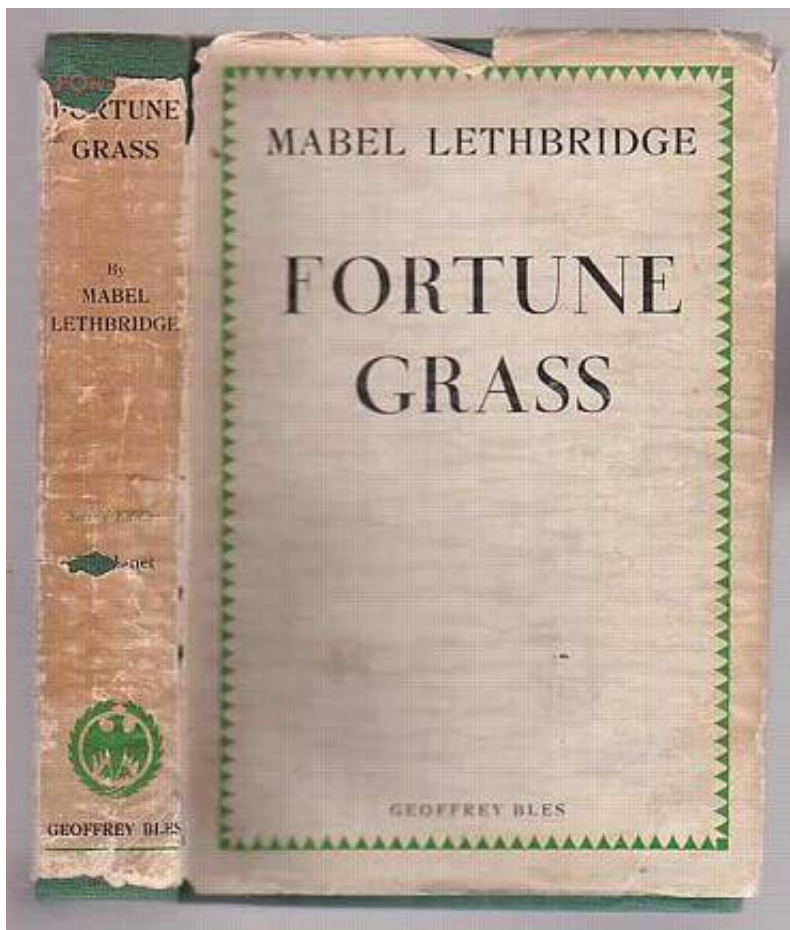
Mere om ammunitionsfremstilling i England under Første Verdenskrig

Indledning

I mine artikler Uniformspostkort - Army Ordnance Corps og Om ammunitionsfremstilling og engelske pubbers åbningstider har jeg beskæftiget mig med de engelske kvinders indsats i fremstillingen af ammunition.

Min interesse for emnet gjorde, at jeg blev opmærksom på bogen *Lykkestraa* af Mabel Lethbridge, H. Hagerup, København, 1935. I det følgende har jeg uddraget de oplysninger, som bogen indeholder om ammunitionsfabrikation m.v.

"Lykkestraa" af Mabel Lethbridge

Originalen, med titlen *Fortune Grass*, blev udgivet i England i 1934 og er oversat til dansk af E. Fjelstrup.

Billedet af originaludgaven er fundet hos internetantikvariet Abebooks, hvor bogen er set til salg hos en newzealandsk boghandel.

Bogen er en selvbiografisk skildring af forfatterindens liv frem til starten af 1930'erne, et liv som blev væsentligt påvirket af hendes, om end korte, involvering i ammunitionsfremstilling.

Mabel Lethbridge var yngste datter i en børneflokk på fem, med to ældre søstre og to næsten jævnaldrende brødre. Trods krigen, så hendes mor ikke velvilligt på Mabels ønske om at få et arbejde - og gerne et som

kunne havde noget med krigsindsatsen at gøre.

Trods mange protester lykkedes det dog Mabel at få sin mors tilladelse til at blive sygeplejerskeelev, men denne karriere endte brat, da hendes mor bragte i erfaring, at datteren plejede sårede soldater. Men Mabel var ikke sådan at holde i ro, og hun fandt ud af, at man i oktober 1917 søgte syersker til fremstillingen af flyvinger, på en fabrik i White City.

Der var samtidig stor efterspørgsel efter kvindelige ammunitionsarbejdere, et arbejdsfelt, som Mabel fandt endnu mere tillokkende. Da hun forudså sin mors protester, fik hun anvist arbejde på flyfabrikken; efter en mindre omklædnings-/forklædningsøvelse fik hun også anvist arbejde på en ammunitionsfabrik ved Hayes Common.

Aldersgrænsen for de kvindelige arbejdere var 18 år, og da Mabel endnu kun var 17, løj hun sig et år ældre for at få jobbet. Jobbet som vingesyerske blev således alene et slør, som Mabel kunne bruge som forklaring hjemme, når hun om morgenen tog på arbejde.

National Filling Factory No. 7

- Ammunitionsfabrikken i Hayes Common [1](#)) blev grundlagt i 1915 på foranledning af Lloyd George, som dengang var ammunitionsminister. Der var 397 bygninger med ca. 10 tønner (1 tønde land svarer til 5.516,23 m²) land samlet gulvareal. Fabrikken dækkede næsten 200 tønner land, og en spadseretur rundt om indhegningen var på ca. 10 kilometer. Der kunne således være en afstand på mindst 25 meter mellem hvert "værksted". Det gav lys og luft til arbejderne, men ingenlunde mindst, blev der derved et nødvendigt sikkerhedsbælte i tilfælde af eksplosion.
- Fabrikken stod under militær bevogtning; der var en oberst, en kaptajn, tre løjtnanter og 190 underofficerer og menige. De arbejdede i otte timers skift døgnet rundt; desuden var der fyrretyve nattevagter, der patruljerede gennem fabrikken.
- Der var også et brandkorps med et "mandskab" på 60 kvinder. Hele fabrikken var omgivet af en 10 fod høj mur af bølgeblik. Der var fire indgange for arbejderne. Man passerede enkeltvis ind gennem en bom, hvor man fik udleveret et passermærke af en kontrollør; dette mærke afleverede man så til en politibetjent, der stod et par skridt indenfor. Ingen arbejder, som ikke var kendt, fik adgang til fabrikken.
- Omklædningshuset, hvor arbejderne ombyttede deres civile klæder med det reglementerede tøj, kunne rumme 7.500 ad gangen.
- 10.000 kvinder og 2.000 mænd var beskæftiget med ammunitionsfabrikationen, foruden flere hundrede rengøringsfolk, tømrere m.v.
- Arbejderne blev rubriceret efter sundhedstilstand - A1 var bedste karakter og C3 tilsyneladende den dårligste. Inden ansættelsen blev arbejderne undersøgt, bl.a. for lus; eventuelle lusebefængte kunne først starte, når de var rene.
- Hver arbejder blev, ganske som soldater, tildelt et nummer - Mabel Lethbridge havde nummer 12.129 - og dette nummer blev bl.a. brugt, når overordnede tiltalte underordnede.
- Ansættelsen blev indledt med et foredrag om det sprængstof, der anvendtes i granaterne, og om hvordan det skulle behandles.
- Arbejdstøjet blev udleveret på fabrikken, og var ikke ulig iklædning af rekrutter.
- Mabels første arbejde blev at rense granathylstre i paraffin og med en lille hammer at banke dem rene for de skorper, der sad tilbage af amatol.
- Arbejdstiden sluttede klokken 18:00; starttidspunktet omtales derimod ikke præcist.

For King and Country, malet af E. F. Skinner.

Gengivelsen stammer fra et postkort, købt på Imperial War Museum, London.

Farezonen

- Det område, hvor granaterne blev fyldt med amatol, kaldtes for "farezonen". Amatolafdelingen var ganske forskellig fra de andre dele af fabrikken. Værkstederne var større og lå længere fra hinanden, og her var det, at granaterne blev fyldt med sprængstof.
- Bygningerne stod hævet over jorden på betonpiller, og hver bygning eller værksted stod i forbindelse med de andre ved en miniaturejernbane, hvis skinner løb på et skinnenet, der var hævet op i niveau med værkstederne. Deres længde var i alt ca. 4 mil (1 mil svarer til 7,5325 km). Ingen arbejder måtte betræde dem uden at være iført specielle sko, og ingen måtte med disse sko gå ned på jorden. Da skinnerne bugtede sig frem og tilbage for at kunne forbinde alle værkstederne, var der lang vej at gå til kantinerne, og man var ofte fristet til at skyde genvej over græsset. Hvis man havde prøvet, var man øjeblikkelig blevet afskediget, for det var meget farligt, hvis der hang noget grus fast ved ens sko.

Skur nr. 22

Mabel Lethbridge skriver videre:

- Jeg blev udtaget til skur nr. 22, og her viste en af de overordnede os rundt. På en ophøjet platform til venstre var der fire store kedler, som indeholdt "påfyldningsblandingen"; hver af disse kedler var forsynet med en mægtig, automatisk slev. Lige nedenfor denne platform var der et langt bord, og her var 12 piger i arbejde. Fire af dem stod ved kedlerne og hældte blandingen over i øsekar; så blev indholdet af hvert øsekar vejjet og hældt over i et tomt atten pundes granathylster. Hed, tør amatol. I stabler på gulvet lå hundredvis af tomme hylstre.
- Jeg blev udtaget til "bærer" og skulle bære de fyldte granater hen til de maskiner, hvor de blev "stoppet"; dette var det tekniske udtryk for at presse amatolen fast ned i granaten og således gøre plads for brandrørene. Min kammerat ved dette arbejde, en pige, der hed Louie, forklarede mig

hvordan "pressemaskinerne" fungerede. De blev benyttet til "stoppe-processen", og det var disse maskiner, vi skulle bære vores granater hen til; det var en afstand på ca. 50 meter.

- To gange dagligt udleveredes en halv liter kold mælk gratis - for at ophæve virkningen af de giftige eksplosive stoffer, kvinderne arbejdede med.
- Når 2.000 granater var stoppet og pakket, fik kvinderne - til deling - 1 penny i bonus, for hver granat.

Pressemaskinen

- For at gøre plads til brandrøret i granaten, skulle amatolen presses sammen. Dette foregik ved en såkaldt pressemaskine. En granat blev anbragt i en klampe, hvorefter en "propper" blev anbragt i toppen af granaten. Mabel Lethbridge sammenligner "presseren" med en purépresser.
- Ved hjælp af et reb hejsede fire piger nu et massivt stempel, kaldet en hammer, op i den øverste del af maskinen
- 20 hammerslag var det højst tilladte. Et mærke på "propperen" angav, hvor langt ned den skulle slås, så der blev skabt den fornødne plads til brandrøret.
- Nogle gange var fem slag tilstrækkeligt, andre gange 20. Dette var ikke altid nok, hvorefter granaten blev kasseret. Antallet af nødvendige hammerslag afhang af amatolblandingens konsistens.

*Kvindelige ammunitionsarbejdere, 1917.
(Selv om de næsten ikke er til at få øje på...)*

Fra det engelske rigsarkivs undervisningshjemmeside
First World War Learning Curve.

Ulykken

Pressemaskinen kom den 23. oktober 1917 til at koste Mabel Lethbridge det ene ben, foruden en lang række kvæstelser og i en kort periode også synet. Hun havde da været ansat på fabrikken i knap tre uger...

Pressemaskinen var bedømt som værende for farlig, og skulle være afløst af en såkaldt "skruepåfyldningsmaskine", der var placeret i et betonrum, så selv en eksplosion ikke kunne forvolde skade. De nye maskiner var leveret til fabrikken, men blev uheldigvis først taget i brug dagen efter.

Den direkte årsag til ulykken, som kostede adskillige kvinder livet, var dog tilsyneladende, at dagens fejlproduktion var for stor. Det blev derfor bestemt, at noget af amatolblandingen skulle skrubes ud af 79 ud af 200 granater, så der blev plads til brandrørene. Det gik godt med 78 første...

Order of the British Empire

Der fulgt nu et længere sygeleje og Mabel Lethbridge kom sig efter hånden så meget, at hun - nu udstyret med et kunstigt ben og til sin mors fortsatte fortrydelse - kunne genoptage sin søgning efter et arbejde.

Den 1. januar 1918 kunne The Times meddele, at Mabel Lethbridge blev tildelt *Order of the British Empire* for mod og for beundringsværdigt eksempel under en eksplosion, hvorved hun mistede det ene ben og blev livsfarligt såret.

Afslutning

Det er en ganske spændende bog, som ud over oplysningerne om Mabel Lethbridges tid på National Filling Factory No. 7 beskriver hendes liv før og ikke mindst efter.

Det er også værd at bemærke, at Mabel Lethbridge først meget sent, og efter en del juridisk toytrækkeri, blev tildelt en egentlig skadeserstatning; indledningsvist fik hun et beskedent ugentligt beløb. Årsagen til dette forhold var, at hun strengt taget ikke var gammel nok til at arbejde i "farezonen" - hun havde jo løjet sig et år ældre end hun rent faktisk var - og hun var således - og trods sin invaliderende skade - ikke berettiget til en skadeserstatning.

Læs den - og få et interessant indblik i en ukuelig kvindes liv i England før, under og efter Første Verdenskrig!

Per Finsted

Fremstilling af brandrør på Ammunitionsarsenalet i Woolwich, under Første Verdenskrig.
Fra et samtidigt postkort, fundet på hjemmesiden Port Cities - Londons omtale af Woolwich Arsenal.

Noter:

1) Til min store overraskelse rummede Internettet ikke mange oplysninger om Mabel Lethbridge m.v. Faktisk var den eneste oplysning jeg kunne finde en henvisning til bogen i debatforummet på The Long, Long trail - The British Army in the Great War, Land Forces of the British Empire, se Mabel Lethbridge. Her gives til gengæld den oplysning, at fabrikken var placeret på Hayes Common, Middlesex. Den i øvrigt kortfattede omtale giver også fabrikkens engelske betegnelse, som her er anvendt.